

БЕЗУМЉЕ ПОГУБНЕ СЛОБОДЕ

Н. Манделштам, СЕЋАЊА И РАЗМИШЉАЊА,
Просвета, Београд 1984).

Друга мемоарска књига Надежде Манделштам, која се у првом руском издању из 1972. године појавила под насловом *Вторая книга* (Н. М. Вторая книга, УМСА Press, Paris 1972), у српскохрватском издању насловљена је *Сећања и размишљања*. Преводилац Анђелија Деметровић-Матијасевић уложила је велики труд да нашем читаоцу мисао Надежде Манделштам приближи не само брижљиво рађеним преводом већ и адекватним коментарима уз текст „Друге књиге“.

Док окосницу прве књиге мемоара Надежде Манделштам (која у оригиналном издању носи назив *Воспоминания*, а у српскохрватском *Ситрах и нада*) чине Манделштамово прогонство у Вороњез, околности под којима је хапшен и његова смрт, *Сећања и размишљања* посвећена су, пре свега, расветљавању неких спорних питања везаних за Манделштамову поезију и сагледавању Манделштамовог лика, као и ликова многих њихових савременика, кроз призму времена чији је брод тонуо вођен „безумљем погубне слободе“. Осим тога, друга књига мемоара Надежде Манделштам садржи и драгоцену размишљања о месту Манделштамове поезије у књижевним збивањима двадесетих и тридесетих година, посебно о његовој блискости са акмеистима и удаљености од симболиста.

Али кроз целу књигу се, као нит која спаја све њене делове, провлачи и истина о животу њеног писца, истина која за самог писца има огромну важност и која зато не сме остати занемарена: сапутница великог песника живела је, читамо, после његове смрти само зато да би у свету без памћења сачувала сведочанство о једном грандиозном делу и времену које тог дела није било достојно. Одрекавши се наде да ће икада смети да проговори о смислу живота, живела је „само са (тим) циљем“.

Ипак, успела је не само да спасе Манделштамово дело од заборавља, већ и да речима понекад мучно горким изрекне истину, или своје виђење истине и смисла живота своје епохе.

Однос између совјетске револуције и књижевности и постреволуционарног живота и књижевног рада она можда и не расветљава у свим његовим видовима, можда га увек и не разуме сасвим исправно (једно од најспорнијих места у анализама Надежде Манделштам јесте покушај да се пронађе веза између идеја које су заступали симболисти, посебно

Вјачеслав Иванов, и прихватања терора). Али, пратећи нит њених запажања приближићемо се одговорима на најтеже објашњиве аспекте овог проблема.

Пут од Блокове „музике револуције“ и *Дванаесторице* до Манделштамове *Оде Стаљину* у књизи се не приказује као логичан след, јер логичног следа и нема. Књига индиректно објашњава немогућност таквог логичног следа. Људи о којима она говори не знају ништа о „музици револуције“; ако су је некада и чули, ако су и допустили да их понесе „нов талас *свјетској ветри*“ (Блок, *Интелигенција и револуција*), ураган у који се тај ветар претворио заглушио је не само музику него и сећање на њу. То су људи чији је живот постао „вежбање у уништавању смисла и проналажењу циља“.

Блок је 1918. године, стварајући поему *Дванаесторица*, јасно видео смисао свог рада. У својим белешкама је писао: „Не, ми не можемо бити изван политике јер онима који су ’у њој’ морамо предати музику... Бити изван политике — то је хуманизам постављен на главу... Било би нетачно тврдити да не постоји никаква веза између *Дванаесторице* и политике. Истина се састоји у томе да је поема написана у оним изузетним и увек кратким тренуцима у којима замах револуционарног циклона подиже буру на свим морима природе, живота и уметности; у мору човековог живота постоји и један мали залив, сличан *Маркизовој бари*, који се зове политика; и у тој *чаши воде* подигла се тада бура... Разбеснела су се мора природе, живота и уметности и капљице су се као дуга распршиле над нама. Док сам писао *Дванаесторицу* гледао сам у ту дугу. Зато је у поеми остала капљица политике... Време ће показати шта ће из тога да произиђе. Можда је свака *политика толико љргава* да се од једне њене капљице мути и распада све што дође у додир с њом; а можда она и неће изменити смисао поеме“.

Мајаковски је веровао у нови смисао поезије.

А Манделштам је, трагајући за смислом земље која је плаћена ценом „десет небеса“, „огромни, незграпни, шкрипави обртај кормила“ брода револуције доживео као судбинско искушење свог времена.

Претпоставка књижевног стваралаштва које представља откривање смисла јесте слобода. Слободан човек тражи смисао, а онај који се одрекао слободе — циљеве: да „постане као и сви, да се стоји с околином и проговори језиком дана. Тада он постаје опсенар, али упропашћује само себе, јер, проговоривши језиком дана, песник губи способност да *’речју ђали срца људска’*. Језик дана, као и мишљење дана, траје само један дан; њега и поздрављају само они што су активно учествовали у обликовању тог језика и тог мишљења“. Ово је једна од кључних теза Надежде Манделштам.

Слепу покорност циљу Надежде Манделштам изједначава са самовољом, која води ономе што је Пушкин звао „безумљем погубне слободе“. Слобода је стваралачки принцип, а самовоља или погубна слобода — рушилачки: њен циљ није откривање већ уништавање смисла. Један од најтужнијих плодова времена које је подстицало уништавање смисла била је интелектуална оскудица. Никакве непосредне забране „одозго“ нису толико могле угрозити писце као пристанак да се пише или разговара на задате теме, које су „снижавале ниво мисли“ и сужавале могућност језичког изражавања. „Чак и они малобројни што су сачували унутрашњу слободу, мислили су само на свакодневицу коју нам је подметнула

епоха. Мисао беше пала у ропство. Мисао је до извесне мере увек робиња свог времена, али само време шири или сужава размак мисли, а наше ју је време сузило до потпуног осиромашења... Епоха је помогла само људима који нису имали својих мисли. Њима је она понудила похвалу времену или јадиковку због његове суровости“. Али и они који су имали својих мисли, „почели су да лупају главу шта да измисле да се пробију и извуку из беде. Новац се показао као одличан стимуланс за проналазаштво и сви су маштали да напишу драму или опсежан роман“. На цени је била „велика форма“, али је при том „мерило 'величине' било чисто количинско“.

Из „вежбања у уништавању смисла и проналажењу циља“ нису могла произићи дела која су писана „језиком тренутка, који вечно траје“. Манделштам се није могао приклонити „количинском мерилу 'величине'“, али је својим „Стиховима о Стаљину“ платио данак „безумљу погубне слободе“, јер се, пишући их, одрекао смисла.

Писац може говорити, а у времену у којем је тражење смисла отежано „због човековог непрекидног суочавања са илузијама“ најчешће и говори, не само језиком смисла него и језиком циља. И, мада ни један ни други нису случајни, та два језика никаква нит не везује, из постојања једног не следи ништа о постојању другог. Нема тог пута који би нас од слободног тражења смисла одвео до покоравања циљу. Нема тог заједничког мерила на основу којег би се могло судити и о ономе што је написано на једном и о ономе што је написано на другом језику. Мада је у књизи имплицитно исказана, ово је свакако једна од најзначајнијих порука *Сећања и размишљања* Надежде Манделштам.